

دانشنامه قضایی

(مشتمل بر واژگان فقهی و حقوق عمومی)

جلد اول

الف - خ

تحقیق و تألیف

آیت‌الله عباسعلی عمیدزنجانی
استاد دانشگاه تهران

تدوین و تنظیم

دکتر ابراهیم موسی‌زاده
استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی
دانشگاه تهران

همکاران تدوین

۱- فهیم مصطفی‌زاده	۲- سیدمهدی سیدی
۳- سیدمحمد لواسانی	۴- فاطمه سپاهی
۵- فاطمه شیخ‌زاده	۶- سمیرا دانشمند
۷- جواد فتحی	

انتشارات دانشگاه تهران

شماره ۳۱۳۰

شماره مسلسل ۶۵۸۸

عمید زنجانی عباسعلی: ۱۳۱۶-
دانشنامه فقه سیاسی (مشمول بر واژگان فقهی و حقوق عمومی) / تحقیق و تألیف عباسعلی
عمید زنجانی: تدوین و تنظیم ابراهیم موسی‌زاده. تهران: دانشگاه تهران. مؤسسه انتشارات.
۱۳۸۹
ج ۲: ۲۲ + ۲۹ م. (انتشارات دانشگاه تهران: شماره ۳۱۳۰ شماره ۳۱۳۱).
ISBN 978-964-03-6074-3
ISBN 978-964-03-6073-6
فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
ص.ع. به انگلیسی:
A. AmidZanjani. Encyclopedia of Political
Jurisprudence.
کتابنامه ج. ۱. الف-خ. ج. ۲. ی. علوم سیاسی (فقه) - دایرةالمعارف‌ها. علوم
سیاسی (فقه). اصطلاح‌ها و تعبیرها. موسی‌زاده. ابراهیم. ۱۳۵۴. دانشگاه تهران. مؤسسه
انتشارات.
۱۳۸۹ ۲۹۷/۳۷۹۰۳ BP ۱۹۸/۶ ع ۸ /
شماره کتابشناسی ملی
۲۰۹۹۰۰۲

عنوان: دانشنامه فقه سیاسی (مشمول بر واژگان فقهی و حقوق عمومی) جلد اول الف-خ
تألیف: آیت‌الله عباسعلی عمید زنجانی
تدوین و تنظیم: دکتر ابراهیم موسی‌زاده
ویراستار: فرشاد رضوان
نوبت چاپ: اول
تاریخ انتشار: ۱۳۸۹
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران
چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران
شابک: ۳-۶۰۷۴-۰۳-۹۷۸-۹۶۴ (دوره) ISBN 978-964-03-6074-3 (SET)
شابک: ۶-۶۰۷۳-۰۳-۹۷۸-۹۶۴ (جلداول) ISBN 978-964-03-6073-6 (VOL.1)
«مسئولیت صحت مطالب کتاب یا مؤلف است»
«کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است»

بها دوره دوجلدی: ۵۰۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرشی مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

پست الکترونیک: press@ut.ac.ir - سایت: www.press.ut.ac.ir

بخش و فروش: تلفکس ۸۸۰۱۲۰۷۸

فهرست

<p>۴۴ ..... آمادگی رزمی</p> <p>۴۵ ..... آموزه‌های دینی و علوم اجتماعی</p> <p>۴۵ ..... آثار شیشم</p> <p>۴۸ ..... آثار شیشم اسلامی</p> <p>۴۹ ..... آیه تفقه</p> <p>۵۰ ..... آیه نفر - نفر</p> <p>۵۰ ..... آیین دادرسی</p> <p>۶۳ ..... آیین قانونگزاری</p> <p style="text-align: center;">« ا »</p> <p>۶۴ ..... ائمه</p> <p>۶۵ ..... اباحه</p> <p>۶۹ ..... اباحه (و براءت)</p> <p>۶۹ ..... ابدار جنگ</p> <p>۷۰ ..... ابعاد امامت - امامت</p> <p>۷۰ ..... ابعاد قاعده حفظ نظام - حفظ نظام</p> <p>۷۰ ..... ابن ادریس حلی</p> <p>۷۳ ..... ابن ادریس (و تصدی شؤون قضات)</p> <p>۷۳ ..... ابن ادریس (و دولت)</p> <p>۷۴ ..... ابن براج طرابلسی</p> <p>۷۶ ..... ابن تیمیه</p> <p>۷۹ ..... ابن تیمیه (و فلسفه سیاسی)</p> <p>۸۰ ..... ابن تیمیه (و احیای اندیشه معاصر)</p> <p>۸۱ ..... ابن تیمیه (و امرا و والیان)</p> <p>۸۲ ..... ابن تیمیه (و خلیفه اعظم)</p> <p>۸۳ ..... ابن تیمیه (و شیوه‌های تلقی اندیشه دینی)</p> <p>۸۵ ..... ابن تیمیه (و مهوریت اندیشه)</p>	<p>زندگی‌نامه و سوابق علمی استاد عمید زنجانی.....ش</p> <p>مقدمه.....ص</p> <p>نشانه‌ها.....ظ</p> <p style="text-align: center;">« آ »</p> <p>۱..... آئین دادرسی - آیین دادرسی</p> <p>۱..... آئین قانونگزاری - آیین قانونگزاری</p> <p>۱..... آب‌های عمومی</p> <p>۱..... آتش بس</p> <p>۲..... آجام</p> <p>۲..... آخوند خراسانی</p> <p>۱۳..... آداب جنگ - جهاد</p> <p>۱۳..... آداب السلطان - احکام السلطان</p> <p>۱۴..... آداب الملوک</p> <p>۱۴..... آراء أهل المدینة الفاضله</p> <p>۱۷..... آرای عمومی</p> <p>۱۹..... آرمان جهان شمول اسلام - اسلام</p> <p>۱۹..... آزادسازی نسبی اقتصادی - اقتصاد آزاد</p> <p>۱۹..... آزادی</p> <p>۲۸..... آزادی اراده</p> <p>۳۰..... آزادی در اسلام</p> <p>۳۴..... آزادی مسکن</p> <p>۳۵..... آزادی وطن</p> <p>۳۷..... آزادی‌های سیاسی</p> <p>۴۱..... آفات مدیریت - مدیریت</p> <p>۴۱..... آفات نظام اداری - نظام اداری</p> <p>۴۱..... آفت‌های پیروزی</p>
--	---

۱۰۹	احکام ولایی ← احکام حکومتی	۸۶	ابن تیمیه (و مهم ترین مسئله)
۱۰۹	احیاگری	۸۸	ابن زهره
۱۱۰	احیای موات	۸۹	ابوحمزۀ طوسی
۱۱۰	اخباریان	۹۰	اتایزم (پدرسالاری)
۱۱۵	اختلاف حقوقی	۹۰	اتباع دشمن
۱۱۶	اختلاف دارین ← اختلاف حقوقی	۹۱	اتحاد ← اصل اتحاد
۱۱۶	اختلاف سیاسی	۹۱	اتحاد دولت‌ها
۱۱۶	اِخْتِلافُ الْفُقَهَاءِ	۹۲	اِثْخَان
۱۲۰	اِخْتِيارات ولى فقيه	۹۲	اجتماع امر و نهی
۱۲۳	اخلالگران	۹۳	اجتهاد
۱۲۳	اخوت	۹۵	اجتهاد عقلی
۱۲۴	ادله اربعه	۹۶	اجتهاد فقاهتی
۱۲۶	ادله فقیه	۹۶	اجل
۱۲۶	اذان برانت	۹۷	اجماع
۱۲۷	اذلال	۹۸	اجنبی
۱۲۷	اراضی انفال	۹۹	احتیاط ← اصل احتیاط
۱۲۹	اراضی بایر	۹۹	احساس تکلیف
۱۳۰	اراضی حاصل از فتوحات ← اراضی مفتوح العنوه	۹۹	احسان
۱۳۰	اراضی دولتی	۱۰۰	احسان به دشمن
۱۳۰	اراضی شخصی	۱۰۱	احکام
۱۳۱	اراضی صلح	۱۰۲	احکام امتثالی (احکام تسهیلی)
۱۳۴	اراضی عمومی	۱۰۲	احکام امتثالی (و تقدم آن)
۱۳۴	اراضی مفتوح العنوه	۱۰۲	احکام انشایی
۱۳۷	اراضی مفتوح العنوه (از دیدگاه فقها)	۱۰۳	احکام ثابت
۱۳۸	اراضی مفتوح العنوه (و مالکیت عمومی آن)	۱۰۳	احکام حکومتی
۱۳۹	اراضی مفتوح العنوه (که در حال فتح بایر بوده است)	۱۰۷	احکام سلطانی ← فقه سیاسی
۱۳۹	اراضی موات	۱۰۷	احکام ظاهری
۱۴۱	ارتزاق	۱۰۸	احکام عقلی
۱۴۲	ارتقای سطح درآمد ← توفیرالفی	۱۰۹	احکام متغیر
۱۴۲	ارجاف	۱۰۹	احکام ملزمه عقلی ← ملازمات عقلیه

ت	فهرست
۱۸۳	ارزش امنیت ← امنیت
اشتراط قدرت در تکلیف ← قاعده اشتراط قدرت در	ارصاد
تکلیف	استار
۱۸۴	۱۴۲
اشتراک تکلیف ← مساوات	استخوان
۱۸۴	۱۴۴
اشتغال	استراتژی اقتصادی
۱۸۴	۱۴۷
اشهر حُرْم	استراتژی وحدت ← وحدت
۱۸۵	۱۴۹
اصالة الحظر	استرداد اموال نامشروع
۱۸۶	۱۴۹
اصالت حقانیت در برابر مصلحت ← مصلحت و	استرقاق
حقانیت	۱۵۰
۱۸۷	۱۵۵
اصالت شرع و تعبد در برابر مصلحت ← مصلحت و	استسلام
تعبد	۱۵۸
۱۸۷	استصحاب
اصالت عدالت در برابر مصلحت ← مصلحت و	استصلاح
عدالت	۱۵۹
۱۸۷	استصلاح (و قواعد حاکم بر آن)
اصالت فضائل اخلاقی در برابر مصلحت ← مصلحت	استقامت
و اخلاق	۱۶۰
۱۸۷	استقلال قاضی
اصطیاد	۱۶۱
۱۸۷	استقلال قضایی
اصل آزادی اراده ← آزادی اراده	۱۶۲
۱۸۷	استقلال قوا ← نظریه استقلال قوا
۱۸۷	۱۶۳
اصل اباحه ← اباحه	استقلال نمایندگی
۱۸۷	۱۶۴
اصل اتحاد	استکشاف علل
۱۸۷	۱۶۴
اصل احتیاط	استکشاف ملازمه
۱۸۸	۱۶۵
اصلاح طلبی	استنفار
۱۸۸	۱۶۶
اصل اطاعت از شریعت	استیمان ← قرارداد استیمان
۱۹۰	۱۶۶
اصل التزام به تعهدات	اسلام
۱۹۰	۱۶۹
اصل انتظار	اسلام (و آرمان جهان شمول)
۱۹۲	۱۷۰
اصل برائت	اسلام انقلابی
۱۹۳	۱۷۰
برائت از دیدگاه اهل سنت	اسلام (فراتر از زمان)
۱۹۵	۱۷۱
اصل برابری دولت‌ها	اسلام پیشرو در اندیشه دینی
۱۹۶	۱۷۱
اصل تألیف القلوب ← مؤلفه قلوبهم	اسلام و زبان عربی
۲۰۰	۱۷۲
اصل تبرا نسبت به دشمن ← تبرا	اسلام و سیاست
۲۰۰	۱۷۳
اصل تحمیل	اسلام (و طرح سه مرحله‌ای)
۲۰۰	۱۸۲
	اسوه
	۱۸۳

- انتخاب فقیه ۳۷۰
- انتصاب فقیه ۳۷۲
- انتظار ← اصل انتظار ۳۷۴
- انحلال مجلس ۳۷۴
- اندیشه تعطیل ۳۷۵
- اندیشه سازش ۳۷۵
- اندیشه سلفی ۳۷۶
- اندیشه سیاسی (و مفاهیم آن) ۳۷۷
- اندیشه سیاسی (و مشخصات کلی آن) ۳۷۷
- اندیشه سیاسی (و مشخصات کلی آن) در اسلام ۳۷۸
- اندیشه سیاسی (و انواع آن) ۳۷۸
- اندیشه‌های سیاسی (امام خمینی «ره») ۳۷۸
- اندیشه سیاسی بر حسب انگیزه ۳۸۰
- اندیشه سیاسی بر حسب اهداف حکومت ۳۸۰
- اندیشه سیاسی بر حسب ایدئولوژی ۳۸۰
- اندیشه سیاسی به لحاظ بنیاد ۳۸۱
- اندیشه سیاسی به لحاظ مبانی ۳۸۱
- اندیشه سیاسی به لحاظ عناصر ۳۸۱
- اندیشه سیاسی به لحاظ مناسبات سیاسی ۳۸۱
- اندیشه‌های سیاسی تقلیدی و نوگرایانه ۳۸۲
- اندیشه‌های سیاسی در رابطه با جامعه ۳۸۲
- اندیشه سیاسی در توضیح عملکرد حکومت‌ها ۳۸۲
- اندیشه سیاسی نوین و تحلیل تاریخ آن ۳۸۲
- اندیشه سیاسی و بحث و مناظره در آن ۳۸۳
- اندیشه سیاسی و بنیادگرایی ۳۸۴
- انسانیت و فرماندهی ۳۸۴
- انعطاف‌پذیری ۳۸۷
- انعقاد پیمان ۳۸۹
- انفاق ← احسان ۳۸۹
- انفال ۳۸۹
- اوکدو العهود ← عهد مشدد ۳۹۲
- اوفوا بالعقود ← التزام به تعهدات ۳۹۲
- اولتیماتوم ← انباز ۳۹۲
- اهداف حکومت اسلامی ← حکومت اسلامی ۳۹۲
- اهل حرب ۳۹۲
- اهل حل و عقد ۳۹۳
- اهل ذمه ← ذمه ۳۹۴
- اهل الشوکه (صاحبان قدرت) ۳۹۴
- اهل کتاب ۳۹۵
- ایمان ۳۹۵
- ایمان و امت ۳۹۶
- « ب »
- بار تکفل ۳۹۷
- بازنگری قانون اساسی ۳۹۷
- باغی ۳۹۹
- بحران دموکراسی اسلامی ۴۰۰
- بحران مشروعیت در دنیای کنونی سلام ۴۰۱
- بدعت ۴۰۲
- بدعت‌گذاران فتنه‌گر ۴۰۳
- بر ← اصل مشارکت و تعاون ۴۰۴
- برائت ← اصل برائت ۴۰۴
- برابری ۴۰۴
- برابری دولت‌ها ← اصل برابری دولت‌ها ۴۰۷
- برنامه‌ریزی ۴۰۸
- بسیج نیروهای رزمنده ۴۰۹
- بغی ۴۱۰
- بلاد اسلامی ← دارالاسلام ۴۱۲
- بلغة النقیه ۴۱۲
- بنیادگرایی ۴۱۴

۴۴۷	پادشاهی	۴۱۵	بنیادگرایی (و مفاهیم آن)
۴۴۷	پارنوکرایی	۴۱۶	بنیادگرایی و سلفیه
۴۴۸	پارلمان	۴۱۷	بنیادگرایی و غرب ستیزی
۴۴۸	پارلمانتاریسم	۴۱۷	قرآن کریم و بنیادگرایی
۴۵۱	پاسداری پیمان‌ها	۴۱۸	بودجه
۴۵۳	پاسداری از دین در حکومت جور	۴۱۹	بودجه (و اصل تفصیل)
۴۵۳	پایان قانون اساسی	۴۱۹	بودجه (و اصل تناسب)
۴۵۴	پایان انقلابی قانون اساسی	۴۱۹	بودجه (و اصل کاملیت)
۴۵۵	پایان عادی قانون اساسی	۴۱۹	بودجه (و اصل یکپارچگی)
۴۵۶	پذیرش دموکراسی ← نظریه پذیرش دموکراسی	۴۲۰	بودجه (و اصول تنظیم آن)
۴۵۶	پراگماتیسم	۴۲۱	بودجه (و مراحل اجرایی آن)
۴۵۷	پرولتاریا	۴۲۲	بودجه (و مراحل تصویب آن)
۴۵۸	پست مدرنیسم	۴۲۵	بودجه (و نظارت بر آن)
۴۶۰	پلوتوکراسی	۴۲۶	بودجه عمومی (و اصول تنظیم آن)
۴۶۰	پلورالیسم	۴۲۷	بوروکراسی
۴۶۳	پوپولیسم	۴۲۹	بهره‌وری همگانی
۴۶۶	پولسویی	۴۳۰	بیت المال
۴۶۷	پویایی نظام اداری	۴۳۳	بیضه اسلام ← حفظ نظام
۴۶۷	پیروزی بدون جنگ	۴۳۳	بی طرفی
۴۶۸	پیمان ← انعقاد پیمان	۴۳۵	بی طرفی دارالاسلام

« ت »

۴۶۸	تابعیت	۴۳۸	بیعت
۴۶۹	تابعیت در اسلام	۴۴۰	بیعت در فقه شیعه
۴۷۰	تأخیر انداختن جنگ	۴۴۱	بیگانه ← اقلیت
۴۷۱	تاریخ هجری	۴۴۱	بیگانه‌مداری
۴۷۲	تأسی ← قاعده تأسی	۴۴۱	بینش علمی
۴۷۲	تألیف قلوب ← مؤلفه قلوبهم		
۴۷۲	تأمین اجتماعی		
۴۷۴	تبری		

« پ »

۴۴۲	پاترنالیسم
۴۴۵	پاترنالیسم اسلامی
۴۴۶	پاتریمونیالیسم

.....	.....	د
.....	.....	دانشنامه فقه سیاسی
.....	.....	تسویف
.....	.....	تشریح ← بدعت
.....	.....	تشریح جزئی در حوزه امامت
.....	.....	تشکیلات
.....	.....	تشکیلات اداری و قلمرو ← آن
.....	.....	تضاد تعبد و تعقل بر مبنای فلسفه
.....	.....	تعارض مصلحت عمومی و فردی ← مصلحت عمومی
.....	.....	تعارض مصلحت مادی و معنی ← مصالح دنیوی و
.....	.....	اخروی
.....	.....	تعاون
.....	.....	تعبد ← اصل تعبد
.....	.....	تعبد
.....	.....	تعزیه
.....	.....	تعطیل حکومت ← اندیشه تعطیل
.....	.....	تعهدات غیر قانونی
.....	.....	تعهدات غیر قانونی در قرارداد ذمه
.....	.....	تفاهم بین المللی
.....	.....	تفتیش ← تجسس
.....	.....	تفریح احکام
.....	.....	تفسیر اجتهادی
.....	.....	تفکیک قوا
.....	.....	تفکیک قوا (توجیه فقهی)
.....	.....	تفکیک قوا در دیدگاه ابن ادریس
.....	.....	تفکیک مطلق قوا
.....	.....	تفکیک نسبی قوا
.....	.....	تقابل عدالت و حق (در دیدگاه شهید مطهری)
.....	.....	تقدم درآمد بر هزینه ← اصل تقدم درآمد بر هزینه
.....	.....	تقدم دعوت بر جهاد
.....	.....	تقوا ← اصل مشارکت و تعاون در مسائل بین المللی
.....	.....	تبراً نسبت به دشمن
.....	.....	تجارت خارجی
.....	.....	تجاوز
.....	.....	تجاوز و تهدید امنیت
.....	.....	تجدد طلبی
.....	.....	تجدد طلبی اجتهادی
.....	.....	تجدد طلبی در اندیشه دینی
.....	.....	تجسس
.....	.....	تحدید حاکمیت
.....	.....	تحریر العباد
.....	.....	تحمیل ← اصل تحمیل
.....	.....	تحولات قانونگذاری و توجیه فقهی آن
.....	.....	تحولات مسائل بانکی و توجیه فقهی آن
.....	.....	تخریب اسلام
.....	.....	تخصص در مدیریت
.....	.....	تخصیص منابع دولتی
.....	.....	تخلفات اداری و رسیدگی به آن
.....	.....	تخیر در مقام نزاحم تکالیف
.....	.....	تداخل قوا
.....	.....	تربص
.....	.....	ترصد
.....	.....	ترک مخاصمه ← مهاده
.....	.....	تزاحم
.....	.....	تسامح
.....	.....	تساهل و تسامح
.....	.....	تساهل و سنت پیامبر
.....	.....	تساهل و تسامح دینی در قرآن کریم
.....	.....	تسبیب
.....	.....	تستقی بالدوالی
.....	.....	تستقی سیحاً

..... ۵۷۶	..... ۵۴۶
..... ۵۷۹	..... ۵۴۹
..... ۵۷۹	..... ۵۴۹
..... ۵۷۹	..... ۵۵۰
..... ۵۸۰	..... ۵۵۱
..... ۵۸۳	..... ۵۵۱
..... ۵۸۵	..... ۵۵۴
..... ۵۸۵	..... ۵۵۴
..... ۵۸۶	..... ۵۵۹
..... ۵۸۶	..... ۵۵۹
..... ۵۸۸	..... ۵۶۰
..... ۵۹۰	..... ۵۶۰
..... ۵۹۳	..... ۵۶۲
..... ۵۹۵	..... ۵۶۳
..... ۵۹۶	..... ۵۶۴
..... ۵۹۸	..... ۵۶۸
..... ۵۹۸	..... ۵۶۹
..... ۵۹۹	..... ۵۶۹
..... ۶۰۰	..... ۵۷۰
..... ۶۰۳	..... ۵۷۱
..... ۶۰۷	..... ۵۷۱
..... ۶۰۷	..... ۵۷۲
..... ۶۰۸	..... ۵۷۲
..... ۶۱۱	..... ۵۷۳
..... ۶۱۲	..... ۵۷۴
..... ۶۱۴	..... ۵۷۴
..... ۶۱۹	..... ۵۷۴
..... ۶۲۰	..... ۵۷۳
..... ۶۲۲	..... ۵۷۴
..... ۶۲۵	..... ۵۷۴
	..... ۵۴۶
	..... ۵۴۹
	..... ۵۴۹
	..... ۵۵۰
	..... ۵۵۱
	..... ۵۵۱
	..... ۵۵۴
	..... ۵۵۴
	..... ۵۵۹
	..... ۵۵۹
	..... ۵۶۰
	..... ۵۶۰
	..... ۵۶۲
	..... ۵۶۳
	..... ۵۶۴
	..... ۵۶۸
	..... ۵۶۹
	..... ۵۶۹
	..... ۵۷۰
	..... ۵۷۱
	..... ۵۷۱
	..... ۵۷۲
	..... ۵۷۲
	..... ۵۷۳
	..... ۵۷۴
	..... ۵۷۴
	..... ۵۷۴
	..... ۵۷۳
	..... ۵۷۴

« ج »

..... ۵۷۲	..... ۵۷۲
..... ۵۷۲	..... ۵۷۲
..... ۵۷۳	..... ۵۷۳
..... ۵۷۴	..... ۵۷۴

- جهد (و قلمروی آن) ۶۲۵
- جهد (و محدودیت انسانی) ۶۲۶
- جهد (و محدودیت تسلیحاتی) ۶۲۸
- جهد (و محدودیت زمانی) ۶۳۰
- جهد ابتدایی ۶۳۲
- جهد ابتدایی (و اهداف آن از دیدگاه قرآن) ۶۳۵
- جهد ابتدایی (و اهداف آن از دیدگاه نهج البلاغه) ۶۳۶
- جهد ابتدایی (و دیدگاه شیخ مفید) ۶۴۴
- جهد (از دیدگاه علمای اهل سنت) ۶۴۴
- جهد (با بغاة) ۶۴۷
- جهد به معنی عام ۶۴۸
- جهد دفاعی ۶۴۹
- جهد دفاعی (و اهداف آن از دیدگاه قرآن) ۶۵۰
- جهد (و حضور غیرمسلمانان در جبهه) ۶۵۳
- جهد کبیر ۶۵۴
- جهد (و احیای ارزش‌های اسلامی) ۶۵۵
- جهد (و ارتقای فرهنگی و معنوی) ۶۵۷
- جهد (و استفاده از نیروهای بیگانه) ۶۵۸
- جهد (و حفظ حاکمیت و سیادت) ۶۵۹
- جهد (و قطع روابط دیپلماتیک) ۶۶۰
- جهان اسلام ۶۶۱
- جهان‌بینی دینی ۶۶۲
- جهت ۶۶۳
- « ح »
- حاجب ۶۶۳
- حاکم ۶۶۴
- حاکم شرع ۶۶۵
- حاکمیت ۶۶۵
- حاکمیت (مفهوم اسلامی) ۶۶۹
- حاکمیت (آزادی اراده در قراردادها) ۶۷۰
- حاکمیت (و ارزش‌های اسلامی) ۶۷۰
- حاکمیت خدا ۶۷۱
- حاکمیت (در دیدگاه امام خمینی «ره») ۶۷۳
- حاکمیت (در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران) ۶۷۳
- حاکمیت مطلق ۶۷۶
- حاکمیت محدود ۶۷۶
- حبس ← وقف ۶۷۷
- حب الوطن ← آزادی وطن ۶۷۷
- حرم ۶۷۷
- حرمت همکاری با ظالم ← معونة الظالم ۶۷۹
- حسبه ← امور حسبه ۶۷۹
- حطیم ۶۷۹
- حَظْرٌ ← اصالة الحظر ۶۸۰
- حفاظت اطلاعات ← خبریابی ۶۸۰
- حفظ نظام ۶۸۰
- حفظ نظام اسلامی (و مفاد آن) ۶۸۱
- حفظ نظام (و ابعاد آن) ۶۸۱
- حفظ نظام (در حوزه احکام اولیه) ۶۸۲
- حفظ نظام (در قلمروی احکام ثانویه) ۶۸۲
- حفظ نظام (در قلمروی احکام حکومتی) ۶۸۲
- حفظ نظام (از دیدگاه امام خمینی «ره») ۶۸۲
- حق ۶۸۳
- حق آزادی ۶۹۱
- حق آموزش ۶۹۴
- حق آموزش و پرورش ۶۹۵
- حق استقلال در اراده ۶۹۶
- حق امنیت ۶۹۶
- حق انتفاع (از محیط زیست) ۶۹۸
- حق انسان (در برابر جهان) ۶۹۹

فهرست	
۷۳۰	حقوق مجروحان جنگی.....
۷۳۱	حکام نایب امام(ع).....
۷۳۱	حکام نواب امام(ع) و حکومت آنان (از دیدگاه ابی‌الصلاح حلبی).....
۷۳۳	حکم.....
۷۳۴	حکم ابتدایی ← حکم تأسیسی.....
۷۳۴	حکم اقتضایی شأنی ← حکم.....
۷۳۴	حکم امضایی.....
۷۳۵	حکم انشایی ← حکم.....
۷۳۵	حکم تأسیسی.....
۷۳۵	حکمت.....
۷۳۶	حکم حکومتی ← حکم ولایی.....
۷۳۶	حکم سلطانی ← حکم ولایی.....
۷۳۶	حکم عقل در اصول عملیه.....
۷۳۶	حکم فعلی ← حکم.....
۷۳۶	الحکم لمن غلب.....
۷۳۷	حکم متجری.....
۷۳۷	حکم شئخز ← حکم.....
۷۳۷	حکم و حکومت در اسلام.....
۷۳۸	حکمت و فلسفه حکم.....
۷۴۰	حکم ولایی.....
۷۴۲	حکمیت.....
۷۴۳	حکمیت (حل مسألت‌آمیز اختلاف‌های بین‌المللی).....
۷۴۵	حکمیت در نظام حقوقی اسلام.....
۷۴۷	حکمیت (و شیوه فقهی حل مشکل سیاسی و حقوقی).....
۷۴۸	حکمیت (و موارد کاربرد آن).....
۷۵۱	حکومت.....
۷۵۱	حکومت (و ضرورت آن).....
۷۰۰	حق انسان (بر خود).....
۷۰۱	حق (تأمین اجتماعی).....
۷۰۲	حق تعامل.....
۷۰۲	حق تعلیم و تربیت.....
۷۰۳	حق دادخواهی.....
۷۰۴	حق رشد.....
۷۰۴	حق عمومی (در آب‌ها و منافع عمومی).....
۷۰۵	حق عمومی (در منافع عمومی).....
۷۰۵	حق عمومی (در معادن).....
۷۰۶	حق فقراء (بر اغنیاء).....
۷۰۶	حق قرارداد.....
۷۰۶	حق مسکن.....
۷۰۷	حق مشارکت.....
۷۰۸	حق النصیحه ← حق نظارت عمومی.....
۷۰۸	حق نظارت عمومی.....
۷۱۲	حقوق اساسی.....
۷۱۳	حقوق اساسی (و رابطه آن با علم).....
۷۱۵	حقوق اساسی (و منابع آن).....
۷۲۰	حقوق اساسی (و موضوع آن).....
۷۲۱	حقوق اسیران جنگی ← امتیاز اسیران جنگی.....
۷۲۱	حقوق اقلیت‌ها در اندیشه سیاسی اسلام.....
۷۲۲	حقوق اقلیت‌ها در جمهوری اسلامی ایران.....
۷۲۳	حقوق بین‌الملل.....
۷۲۴	حقوق بین‌الملل اسلام.....
۷۲۶	حقوق بین‌الملل اسلام (و قواعد آن).....
۷۲۷	حقوق خصوصی.....
۷۲۷	حقوق خصوصی (و تکلیف دولت).....
۷۲۸	حقوق عمومی.....
۷۲۹	حقوق عمومی در فقه.....
۷۲۹	حقوق فردی.....

- خروج ۷۸۵
- خسارت ناشی از مسئولیت ۷۸۸
- خشونت ۷۸۹
- خصوصی سازی ← آزادسازی نسبی اقتصادی ۷۹۰
- خط فقر ۷۹۰
- خط مشی ۷۹۱
- خلافت ۷۹۲
- خلافت عباسی (و سقوط آن) ۷۹۲
- خلافت (و شکست نظریه آن) ۷۹۳
- خلع سلاح از دیدگاه اسلام ۷۹۳
- خلیفه ← خلافت ۷۹۴
- خلیفه الله ۷۹۴
- خلیفه الرسول ۷۹۵
- خمس ۷۹۵
- خود محوری ۷۹۸
- خود مختاری ۷۹۸
- خودمختاری دموکراتیک ← خودمختاری ۷۹۹
- خودمختاری متعهد ← خودمختاری ۸۰۰
- خوف و رجاء ۸۰۰
- حکومت (و ضرورت تشکیل آن در اندیشه امام خمینی «ره») ۷۵۶
- حکومت اسلامی (و اهداف آن در اندیشه امام خمینی «ره») ۷۵۶
- حکومت اسلامی (و شکل آن) ۷۵۹
- حکومت بین المللی جهانی ۷۶۲
- حکومت پارلمانی ۷۶۶
- حکومت حزبی ۷۶۹
- حکومت در قرآن ۷۷۰
- حکومت دموکراسی ۷۷۲
- حکومت سلطنتی ۷۷۳
- حکومت غیابی ← امامت اضطراری ۷۷۴
- حکومت فقها ← ولایت فقیه ۷۷۴
- حکومت فقها از دیدگاه شیخ مفید ۷۷۴
- حکومت (غیرمستقیم) فقها از دیدگاه شیخ مفید ۷۷۵
- حکومت (مستقیم) فقها از دیدگاه شیخ مفید ۷۷۶
- حکومت مکتبی ۷۷۶
- حکومت غیرمکتبی ← حکومت مکتبی ۷۷۸
- حلبی (ابی الصلاح و تنفیذ احکام) ۷۷۸
- حلف الاحلاف ← حلف الفضول ۷۸۰
- حلف الفضول ۷۸۰
- حلف المطلبین ← حلف الفضول ۷۸۰
- حل مسألت آمیز اختلافات ← حکمیت ۷۸۰
- حمایت از مبارزات خلق طلبانه ← اصل حمایت از جنبش های رهایی بخش ۷۸۱
- حیازت و مباحث ۷۸۱
- « خ »
- خبر یابی ۷۸۲
- خدمات عمومی ۷۸۵

زندگی‌نامه و سوابق علمی استاد عمید زنجانی

استاد عباسعلی عمید زنجانی در تاریخ دهم فروردین ۱۳۱۶ در شهرستان زنجان به دنیا آمدند. ایشان استاد عضو گروه حقوق خصوصی و اسلامی و عضو وابسته گروه حقوق عمومی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران هستند. استاد عمید زنجانی تدریس خود را در دانشگاه تهران از سال ۱۳۵۸ به دعوت شهید مفتاح آغاز نمود و دانشنامه دکتری خود را در رشته فقه و حقوق اسلامی در سال ۱۳۶۶ از طریق خبرگان دانشگاهی از وزارت علوم جمهوری اسلامی ایران دریافت کرده و با کسب امتیاز علمی که از آثار پژوهشی (کتاب‌ها و مقالات متعدد) به دست آورده بودند، توسط هیأت ممیزه وزارت علوم به مرتبه دانشیاری ارتقا یافته و در سال ۱۳۷۳ به مقام استادی نائل آمدند.

مشاغل و سمت‌های مورد تصدی: استاد عمید زنجانی روحانی عالی‌رتبه و از صاحب‌نظران در علوم حوزوی با تخصص و درجه اجتهاد بوده که به مدت دو دوره نمایندگی مردم تهران در مجلس شورای اسلامی را عهده‌دار بوده‌اند؛ از دیگر مناصب و سمت‌های مورد تصدی وی می‌توان به عضویت در شورای بازنگری قانون اساسی، عضویت هیأت ممیزی مرکزی علوم انسانی، مشاور وزیر علوم [در وحدت حوزه و دانشگاه]، ریاست دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، عضویت هیأت امنای دانشگاه‌های امام خمینی (ره)، علوم پزشکی زنجان و دانشگاه تهران اشاره نمود.

استاد عمید زنجانی در بیست و ششمین سال تدریس در دانشگاه، از تاریخ ششم دی‌ماه ۱۳۸۴ به ریاست دانشگاه تهران منصوب شدند که تا بهمن ماه ۱۳۸۶ ادامه داشت و در این فرصت جایگاه علمی و پژوهشی دانشگاه تهران را در داخل و در سطح بین‌المللی ارتقاء داده و با تأسیس چندین واحد آموزشی و پژوهشی، دانشگاه تهران را توسعه و بر اعتبار علمی و پژوهشی آن افزود. از دیگر خدمات انجام شده در زمان مدیریت ایشان، می‌توان به اجرای طرح ساماندهی توسعه دانشگاه تهران اشاره کرد. فعالیت‌های آموزشی: استاد عمید زنجانی با سابقه پنجاه سال تدریس و با کسب مقام استاد نمونه کشوری و برگزیده چهره‌های ماندگار، دروس بسیاری را در مقاطع تحصیلی کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در زمینه‌های مرتبط با حقوق اسلامی مانند: قواعد فقه، فقه استدلالی، فقه سیاسی، حقوق بین‌الملل اسلام، فقه تطبیقی و حقوق اساسی (کلیات و حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران و حقوق اساسی تطبیقی) و مبانی حقوق عمومی در اسلام تدریس نموده‌اند.

از دیگر اقدام‌های استاد عمید زنجانی می‌توان به تأسیس پژوهشکده مطالعات و تحقیقات علوم اسلامی اشاره نمود که از سال ۱۳۶۷ تاکنون فعال بوده است. ایشان همچنین همکاری مؤثری در روند سیاست‌گذاری و فعالیت‌های اجرایی انقلاب فرهنگی در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی داشته‌اند.

استاد در حدود ۱۸۰ همایش داخلی و بین‌المللی با ارائه مقاله و یا به عنوان سخنران، شرکت داشته‌اند؛ و تألیف بیش از ۴۰ جلد کتاب، ۱۰۰ مقاله علمی، راهنمایی بیش از ۱۴۰ پایان‌نامه و رساله کارشناسی ارشد و دکتری را می‌توان از جمله فعالیت‌های علمی استاد دانست.

ستایش خداوندی را سزااست که حمد را کلید یاد خویش و سبب فزونی فضل و رحمت خود و راهنمای نعمت‌ها و عظمت‌اش قرار داده است (نهج البلاغه/خ/۱۵۷).

سپاس بی‌پایان و درود بی‌کران در خور آفریدگاری است که با پرتو هستی او، هستی آدمیان که گونه‌ای از فروغ و تابش هستی بی‌کناره اوست، فراهم آمده است.

درود بی‌انتهای بر پروردگاری که انسان‌ها را با موهبت عقل و نطق و تفهّم و تفقّه بر سایر موجودات برتری داد، تا مضار را از خود دور و منافع را جلب کنند و راه کمال و سعادت را پیموده و منتعم ابدی شوند؛ درود به روان پاکان از هرگونه پلیدی، که گواهی بر پاکیشان در کلام مبین آمده است: «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» (احزاب/۳۳)؛ آنانی که درها و گنجینه‌های دانش و روشنایی امور انسان‌ها نزدشان به ودیعت نهاده شده است. «و عندنا اهل البيت ابواب الحكيم» (نهج البلاغه/خ/۱۲۰)؛ تا انسان‌ها از معدن علوم اهل البيت (ع) دانش استخراج کنند (همان/خ/۱۰۵)؛ از آن رو که ارزش انسان به مقدار دانایی و تخصص او است (همان/حکمت ۸۱)؛ و عالمان و دانشمندان تا دنیا برقرار است، زنده‌اند (همان/۱۴۷).

اما با فضیلت‌ترین علم پس از شناخت خداوند تبارک و تعالی، علم فقه است، زیرا سامان‌دهنده امور معاش و معاد مردم است (علامه حلی، تحریر الاحکام، ج ۱، ص ۴۰). بر همین اساس و به منظور جاودانه ماندن میراث عظیم علم به احکام الهی و جهت برخورداری تمام فقه‌پژوهان و دیگر علما از ثمرات آن، علما و فقهای تشیع در طول حیات اسلام، همواره در راه نشر فرهنگ اسلامی و فقه اهل بیت (ع) نهایت تلاش را داشته و گاه جان خویش را در این راه نثار کرده‌اند.

«فقه» به معنای فهم عمیق و دقیق و در اصطلاح، علم به احکام شرعی فرعی از ادله تفصیلی است. به عبارت بهتر، فقه مجموعه دستورها و قانون‌هایی است که احکام اسلامی نام گرفته و تمامی ابعاد زندگی مکلفان، درباره کردار و رفتار آنان را دربرمی‌گیرد. دانش فقه با توجه به گستردگی ویژه‌ای که دارد و از آنجا که همه عرصه‌های زندگی بشر را شامل می‌شود، نیازمند موضوع‌بندی و طبقه‌بندی منطقی مباحث است، زیرا از یک سو، موضوعات فقهی پیوسته در حال توسعه و تزیید هستند و هر موضوع جدیدی باید جایگاه منطقی خود را در میان سایر موضوعات فقهی پیدا کند؛ و از سوی دیگر، موضوع‌بندی در فقه این امکان را برای محققان فراهم می‌کند که به جای مطالعه طولی، با رعایت ترتیب خاص فقهی که به طور سنتی در کتاب‌های فقهی معمول شده، بتوانند مسائل و موضوعات فقهی را از هرکجا که می‌طلبند و به آن نیاز دارند، دنبال کنند تا بهتر و سریع‌تر به مقصد خود نائل آیند و استدلال‌های فقهی را در یک موضوع، به طور جداگانه مطالعه کنند.

در همین راستا، امروزه حرکت و جنبش جدیدی در تبیین فقه بر اساس نیازهای فوری جامعه اسلامی و انقلابی در نظام جمهوری اسلامی ایران و انطباق تمامی قوانین و مقررات کشور با موازین اسلامی آغاز شده (اصل چهارم قانون اساسی) و تدوین قوانین مستخرج از فقه حالت جدی به خود گرفته و به صورت ضرورتی اجتناب‌ناپذیر درآمده؛ در چنین شرایطی، تغییر دسته‌بندی مباحث فقهی از حالت سنتی به شکلی متناسب با نیازهای ضروری جامعه فعلی را نمی‌توان انکار کرد. در دسته‌بندی جدید مباحث فقه به عناوینی همچون فقه عبادی، فقه اقتصادی، فقه مدنی، فقه کیفری و... نمی‌توان مباحث فقه

سیاسی را نادیده گرفت. با چنین تصویری، فقه سیاسی شاخه‌ای از مباحث فقه سنتی است که مسائل سیاسی، حکومتی و اجتهادی را به طور مجزا بررسی می‌کند و اینچنین تعبیری (گرچه در دسته‌بندی سنتی فقه بی‌سابقه است) ولی هیچ‌گونه تغییری را در ماهیت مباحث فقهی ایجاد نمی‌کند.

اگرچه در فقه سنتی شیعه، مباحثی تحت عنوان جهاد، امر به معروف و نهی از منکر، دعوت به خیر، حسبه، امامت، خلافت، نصب قضات و امرا؛ مأموران جمع‌آوری وجوهات شرعی، مؤلفه قلوبهم، دعوت به اسلام، صلح، قرارداد با دولت‌های دیگر، تولد و تبرا، همکاری با حاکمان و نظایر آن، به طور مستقیم یا غیرمستقیم در ابواب مختلف آن بحث و بررسی شده، اما احتراز فقهای تشیع از قبول مناصب دولتی به دلیل نامشروع بودن حکومت حاکمان وقت، مانع از تدوین مباحث فوق در شکل منسجم و تحت عنوان موضوع واحد شده است؛ از آنجا که امروزه نظام جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر فقه تشیع تحقق یافته و مباحث فقهی جامعه حکومت بر تن کرده، پس شایسته است که به منظور دسته‌بندی احکام فقهی به روال تحولات موجود در علوم و اداره جامعه و تأمین نیازهای اجتماعی و سیاسی توسط فقه، شاخه‌ای از آن در قالب «فقه سیاسی» شکل بگیرد که البته این امر به دلیل حضور فقهای اهل سنت در مناصب حکومتی خلفای وقت، سده‌ها پیش تحت عنوان «الاحکام السلطانیه» در مکتب آنها تدوین و نضج یافته است.

بنابراین «فقه سیاسی» مشتمل بر مباحث فقهی، حقوقی و سیاسی با رویکردی جدید و حاوی مبانی نظری و فکری حکومت مبتنی بر امامت و ولایت است که شامل مباحث حقوق اساسی، حقوق بین‌الملل، حقوق اداری، حقوق مالی، حقوق مخاصمات مسلحانه، حقوق بشر دوستانه، مبانی حقوق عمومی، مبانی اندیشه سیاسی اسلام و تشیع، نظریات دولت و حکومت، امامت و ولایت فقیه، اقتصاد سیاسی، روابط بین‌الملل و دیپلماسی در اسلام و کنترل قدرت و نظارت بر آن می‌شود.

یکی از بزرگان عرصه فقهت، علم و اندیشه و از افتخارات حوزه‌های علمی و دانشگاه‌ها که در طول حیات با برکت علمی خویش، هر دو مکتب نجف اشرف و قم مقدسه را تجربه کرده و سالیانی در محضر بنیانگذار کبیر انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (ره) به تحصیل دانش اشتغال داشته‌اند و از حاصل ثمرات علمی و فقهی خویش، در تبیین فقه سنتی به اعمال شیوه‌ای نو روی آورده‌اند. آیت‌... عمیدزنجانی هستند که ثمره و حاصل شصت سال فعالیت علمی - فقهی خویش را در قالب مجموعه آثار فقه سیاسی تقدیم مجامع حوزوی و دانشگاهی کرده‌اند. مجموعه آثار فقه سیاسی استاد که به حق می‌توان ایشان را پدر فقه سیاسی ایران نامید، منبعی معتبر و مشتمل بر مباحثی درباره هر یک از عناوین، ابواب، مسائل و موضوعات فقه سیاسی است که تاکنون بالغ بر هفده جلد و با بیانی شیوا و به زبان فارسی و به عنوان نخستین اثر تخصصی علمی - کاربردی برای عموم طلاب، دانشجویان، دانش‌پژوهان و مجامع حوزوی و دانشگاهی و همه کسانی که خواهان آگاهی درباره فقه سیاسی هستند، تألیف و انتشار یافته است.

بدیهی است ضرورت آشنایی مخاطبان با اصطلاحات و واژه‌های هر رشته علمی و دسترسی آسان محققان و پژوهشگران به اصطلاحات، واژگان و منابع هر دانشی، نیازمند تدوین فرهنگ‌ها، واژه‌نامه‌ها، اصطلاح‌نامه‌ها و دائرةالمعارف‌هاست. چرا که دانشنامه‌ها و دائرةالمعارف‌ها راهگشای جوامع علمی و اهل تحقیق برای دستیابی سریع به منابع

و اطلاعاتی هستند که آگاهی بر آنها نیاز به عمری کند و کاو و جست‌وجو در یک زمینه خاص دارد که با گستردگی موضوعات علمی و رشته‌های تخصصی امری دست‌نیافتنی است. در زمینه فقه و حقوق می‌توان به دانشنامه‌ها و دائرةالمعارف‌هایی چون، دائرةالمعارف تشیع، الموسوعة فی الفقه الاسلامی، معجم فقه الجواهر، فرهنگ فقه، دانشنامه حقوقی، دانشنامه حقوق خصوصی، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، دائرةالمعارف علوم اسلامی و... اشاره کرد.

اما باید اذعان داشت که به لحاظ بداعت و نوآوری فقه سیاسی تاکنون اثری مشتمل بر واژگان و اصطلاحات این رشته علمی تدوین و تألیف نشده است. بنابراین چون در این دوره، فقه شیعه جامعه حکومت و نظام سیاسی به تن کرده و گام در متن روابط اجتماعی و بین‌المللی نهاده و دنیا را متوجه خویش کرده است، تهیه چنین آثاری و عرضه آن به جامعه علمی و دانشگاهی بیش از پیش ضروری و گرانسنگ می‌نماید، تا کم‌کم اهمیت فقه به ویژه فقه سیاسی را آشکار کرده و آن را از پرده محاق و فراموشی بیرون آورد و جای شایسته آن را باز دهد.

لازم به ذکر است، هر چند هر یک از جلدهای منتشره مجموعه فقه سیاسی به موضوعی از موضوعات مربوطه پرداخته‌اند، اما تنظیم تمامی مطالب در قالب «نظم الفبایی» به منظور دسترسی سریع و آسان به موضوعات و احکام آنها، تهیه «دانشنامه فقه سیاسی» را به عنوان ضرورتی اجتناب‌ناپذیر مدلل ساخت، تا این مجموعه با حدود یکهزار و پانصد (۱۵۰۰) واژه شکل بگیرد که البته علاوه بر اصطلاحات و واژگان خاص فقهی، از تبیین و توضیح عبارات ترکیبی (ترکیبی از فقه و سیاست، فارسی و عربی) فروگذار نکرده و حتی به بیان و توضیح درباره بزرگان و اندیشمندان فقه سیاسی و کتب و آثار آنها تحت عنوان «اعلام» پرداخته است.

این نکته نیز قابل ذکر است که هر چند اکثر مطالب ذیل واژگان و مداخل، از مجموعه آثار آیت‌... عمیدزنجانی تهیه و در ارجاعات نیز به آنها اشاره شده است، اما به منظور رعایت امانتداری، آثار دیگری هم که در تدوین این مجموعه به نحو غیرمستقیم مورد استفاده و استناد قرار گرفته‌اند، در پایان هر واژه و همچنین در قسمت مأخذشناسی مورد اشاره واقع شده‌اند. در پایان خداوند منان را به دلیل اینکه توفیق تدوین و تنظیم این اثر را به اینجانب و همکاران عطا فرمود، سپاسگزارم و از همه صاحب‌نظران، استادان، محققان و پژوهشگران حوزه و دانشگاه انتظار داریم با بیان دیدگاه‌ها و نظرات اصلاحی خویش، ما را در ارائه بهتر این اثر در چاپ‌های بعدی یاری نمایند.

و من... التوفیق و علیه‌التکلان

ابراهیم موسی‌زاده

تهران - تابستان ۱۳۸۹